

MARGITA HAVLÍČKOVÁ

BRNĚNSKÁ ÚČINKOVÁNÍ HEINRICHA RADEMINA.

Královské město Brno patřilo od šedesátých let 17. století k oblíbeným a častým zastávkám kočovných hereckých společností. Nejen díky své výhodné poloze, ale také proto, že jako hlavní zemské město bylo sídlem důležitých správních institucí a tvořilo křižovatku uprostřed jiných tradičních center středoevropské divadelní kultury, jimiž byly Praha, Salzburg, Linec, Olomouc, Vratislav, či Bratislava. Je nepochybné, že mezi těmito centry zaujímal zvláště významné postavení nedaleké residenční město Vídeň, do něhož, anebo naopak z něhož putovali divadelní ředitelé se svými společnostmi často právě přes Brno. Do moravského zemského města odtud přijížděli komedianti také tehdy, když se jim v sídelním městě z nějakého důvodu nedařilo, když se tam například objevil zdatnější konkurent, který jim odlákal diváky, když hrozilo nebezpečí nějaké epidemie, anebo když panovník vydal restriktivní nařízení, namířené vůči tamním veřejně pořádaným divadelním produkcím. To všechno mělo za následek, že v Brně existoval poměrně bohatý divadelní život a že tudy prošla řada profesionálních komediantů, z nichž mnozí jsou počítáni k nejvýznamnějším osobnostem barokního divadla. Mezi ně nepochybně patří herec, ředitel divadelní společnosti a dramatik Heinrich Rademin (15. 12. 1674 Hamburk – 29. 11. 1731 Vídeň), který svými adaptacemi barokních oper pro potřeby repertoáru kočujících společností připravil půdu ke vzniku vídeňského singspílu.¹ Byl to vzdělaný muž, který předtím, než nastoupil dráhu profesionálního divadelníka, vystudoval práva na univerzitě v Halle a získal tam titul doktora a licenciáta. Jeho první žena Anna Ernestina byla dcerou herce a ředitele Johanna Geoga Göttnera² a Rademin se s ní přiženil do rodiny, jejíž tradice sahala několik desítek let nazpět až ke společnostem anglických komediantů, pobývajících na evropském kontinentu před rokem 1660. Nepochybně také díky svému nadání a schopnostem mohl Rademin pěstovat přá-

¹ Rudin, Bärbel: *Fahrende Schauspieler in Regensburg (1708–1711)*, in: *Verhandlungen des historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg* 113 (1973), s. 203.

² Rudin, Bärbel: *Heinrich Rademin, Hanswursts Schattenmann. Jurist, Bühnenchef, Stückeschreiber – Versuch über eine Gründerfigur des Wiener Theaters*, in: *Theater am Hof und für das Volk*, Wien 2002, s. 279.

telské styky s některými příslušníky nejvyšší aristokracie, kteří pak drželi ochrannou ruku nad jeho divadelními aktivitami.³

Divadelní historička Bärbel Rudin si všimla toho, že Heinrich Rademin měl zřejmě zvláštní vztah k moravské zemské metropoli, který se projevoval v jeho opakovaných návratech sem. Rudin spatřuje souvislost s Rademinovými kontakty s knížetem Maximilianem Jakobem Mořicem z Liechtensteina, jenž sídlil na zámku v Moravském Krumlově, městě ležícím poměrně blízko u Brna. Rademin za ním do Krumlova během prvního desetiletí 18. století občas zajížděl, účinkoval tu se svou společností a při těchto příležitostech se pak cestou zastavoval v Brně a nabízel své divadelní produkce i zdejšímu publiku.⁴ Na základě dochovaných přímých dokladů pobýval Rademin v Brně v letech 1705, 1714, 1716 a 1723, což ovšem znamená, že se sem vracel ještě dlouho potom, co jeho knížecí protektor z Moravského Krumlova v roce 1709 zemřel. O dalších, nepřímo doložených účinkováních lze pak uvažovat alespoň hypoteticky, jak se o to ještě dále pokusíme. Materiály z brněnských archivů by přitom mohly do jisté míry objasnit Rademinovu činnost v časovém úseku, který B. Rudin označuje za málo prozkoumaný,⁵ to jest od března 1712, kdy Rademin v čele společnosti vídeňských komediantů ukončil svůj pobyt v Ulmu,⁶ do jara 1714, kdy spolu s divadelním ředitelem J. A. Geißlerem získal v Praze exkluzivní privilegium, které oba partnery opravňovalo k přednostnímu provozování divadelních produkcí.⁷

Rudin považuje za začátek Rademinova zájmu o Brno rok 1703, jelikož v listopadu prokazatelně vystupoval jeho herecký soubor na zámku v Moravském Krumlově.⁸ V brněnských archivech se však k tomuto roku nedochoval žádný doklad, který by vypovídal o přítomnosti nějakých komediantů ve městě. Pouze rok předtím zde hostoval Balthazar Brumbach (Brombacher, Brunbach), principál společnosti hornoněmeckých komediantů, jak o tom svědčí dochovaná žádost z 20. června 1702 adresovaná zemskému hejtmanu Karlu Maximilianovi hraběti Thurnovi z Valdsassiny.⁹ Brumbach byl jedním z nejschopnějších divadelních ředitelů předchozí generace kočovných komediantů druhé poloviny 17. století. Do Brna přijel z rakouského Lince, kde vystupoval na jaře 1702,¹⁰ přičemž brněnská štace patřila v jeho životě k posledním. Další doklad o něm pochází z Vídně, kde mu

³ Tamtéž, s. 271–301. O Rademinově spolupráci s J. A. Geißlerem, dalším významným divadelním ředitelem, viz Scherl, Adolf: *Berufstheater in Prag 1680–1739*, Wien 1999, s. 26–73.

⁴ Rudin, B.: *Fahrende Schauspieler*, s. 204; Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 285.

⁵ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 285.

⁶ Rudin, B.: *Fahrende Schauspieler*, s. 204; Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 285.

⁷ Scherl, Adolf: *Berufstheater in Prag 1680–1739*, Wien 1999, s. 49; Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 285.

⁸ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 280.

⁹ Archiv města Brna (dále jen AmB), Fond A 1/8 – Akta purkmistrovská, sig. 1702 M.7 N.15, karta 91.

¹⁰ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 280.

bylo na konci října téhož roku povoleno vystupování, načež se veškeré stopy po něm definitivně ztrácejí.¹¹ Rok 1703 zůstává v brněnských divadelních dějinách, jak už bylo řečeno, bez záznamu. Zato pro následující rok existuje v protokolech městské rady krátký zápis s datem 7. července 1704: *Comoediant: v. sr. Excell: den Herrn Landes Hauptmann eine schriftl. Verwilligung, daß solcher seine opera dörfte exerciren. res: Hat sein Bewenden.*¹² Zápis je anonymní, takže nelze určit, komu vlastně bylo v Brně povoleno provozovat operu.¹³ Zkusme však s tímto kratičkým konstatováním městské rady porovnat v každém ohledu obsáhlejší úřední záznamy, týkající se hostování Balthasara Brumbacha o dva roky dříve. Brumbach tehdy prosil zemského hejtmána o udělení licence pro celou Moravu: ... *Weilen aber von Eurer Hochgräffl. Excell. alß höchster Instanz des Landes vor allen hierzu dero gnädige licenz erfordert wird: Alß gelanget an Eurer Hochgräffl. Excell. mein unterthänigstes bitten, dieselbe geruhen, damit ich nicht allein allhier, sondern auch in anderen Königl. Städten in diesem Marggraffthumb Mähren mit Meinem Comoedien agiren dörfften, dero gnädigen Consens zu ertheilen, zu welcher hohen gnaden mich unterthänigst empfehlend.*¹⁴ K této jeho žádosti je pak připojeno úřední vyjádření datované o den později a podepsané samotným zemským hejtmánem: *Invermelten Comoedianten würd zwar ihr Zeit raubendes Comoedi Spiehlen bewilliget, jedoch solle der Königl. Stadt Magistrat jeder Zeit vorhero die Materias examiniren, damit die Zuhörer neben den eytlen Zeitverlust und Abstraction von untzlicher anwendung derselben nicht auch argernussen schöpfen mögen. Brünn den 21. Junij 1702 Carl Maximilian gf. Thurn.*¹⁵ Zemský hejtmán hrabě Thurn z Valdsassiny tedy divadelní produkce Brumbachovi povolil, avšak s výhradami. Repertoár označil za *Zeit raubendes Comoedi Spiehlen*, tj. za komedie, které kradou čas a pověřil brněnský magistrát, aby předtím, než se k věci rovněž vyjádří, prozkoumal, zdali nebudou produkce vzbuzovat u diváků pohoršení. Městští radní se nepochybně řídili tímto příkazem a dospěli k závěru, že když už komedianti obdrželi povolení od nadřízeného úřadu, pak také oni souhlasí s předvedením tří operních představení, poté však Brumbachovo povolení pozbývá platnosti: *Comoedianten weilen selbte von dem Herrn Landes Hauptmann, lauth producirten Bescheides zur exhibirung 3 operen erlaubnuß bekommen, thuen sich bey Löbl. Mag. auch anmelden. Res: werden admittiret. Der Bescheid aber soll aufgehoben werden.*¹⁶ To znamenalo, že Brumbach se svou společností hornoněmeckých komediantů

¹¹ Tamtéž, s. 278.

¹² AMB, Fond A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1704, rkp. č. 1296, f. 306.

¹³ Nejednalo se o italskou operu seria, nýbrž o německou hauptakci, pro kterou však byla italská opera v této vývojové fázi zásadním inspiračním zdrojem v oblasti tématu a v níž měla také hudební složka významnou účast.

¹⁴ AMB, Fond A 1/8 – Akta purkmistrovská, sig. 1702 M.7 N.15, karton 91.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ AMB, Fond A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1702, rkp. č. 1294, f. 290

musel brzy opustit město a namísto plánované cesty po moravských městech změnit směr a odjet do Vídně.

Ve srovnání s tímto nesmlouvavým a přísným posouzením obou úřadů působí krátký zápis městské rady ze začátku července 1704 poněkud jiným dojmem. Také v tomto případě se sice jedná o povolení operních produkcí, nenacházíme tu však žádné námitky ani ze strany zemského hejtmana, ani magistrátu. Všimněme si dále, že písemné povolení, o němž se zmiňuje zápis, udělil v tomto případě opět sám zemský hejtman, avšak adresoval je jedinému člověku, komediantovi – nepochybně řediteli společnosti. Vystává proto otázka, zda-li by takto nezvykle formulovaná úřední odpověď nemohla být zároveň chápána jako vyjádření bližšího vztahu aristokrata a držitele nejvyššího úřadu v zemi k osobě zcela jiného společenského postavení, přitom však dostatečně vzdělané, aby sociální nadřazenost směla být v jisté situaci alespoň na chvíli pominuta. Tak tomu mohlo být právě v případě herce a ředitele Heinricha Rademina, jehož dobré vztahy *s rakouskými a moravskými knížaty* B. Rudin připomíná, když píše o jeho přátelských stycích s knížetem Liechtensteinem.¹⁷ Je přitom nade všechnu pochybnost, že se tu ocitáme na tenkém ledu hypotetického tvrzení, protože pokud neexistuje spolehlivější doklad, než je tento anonymní zápis v protokolech městské rady, nelze s určitostí tvrdit, že v červenci 1704 navštívil Brno Heinrich Rademin. Ke konci téhož roku byl ve Vídni,¹⁸ avšak kde strávil karnevalovou sezónu 1705, zatím nevíme.

Naproti tomu je jisté, že v Brně v téže době panoval rušný divadelní život. Jako první se přihlásil Sebastian de Scio, *wohl Bekhanter Italianischer Harlechino*, aby pánům stavům a zdejší šlechtě nabídl *v době masopustní k obveselení rozličné zvláštnosti a nevidané komedie zahrané v německé a italské řeči (...durch diese Fastnachtzeits selbte mit unterschiedlichen Curiosen und Sehenswürdig in Teitsch und Italianischer Sprach agirenden Comoedien)*.¹⁹ Jeho žádost byla podána 12. ledna 1705 na úřad zemského hejtmana a týž den kladně vyřízena, ale – jak bylo v Brně zvykem – de Scio musel žádat ještě magistrát. To také učinil a zároveň připojil prosbu, aby mohl vystupovat v prostoru městské váhy. Ta se nacházela v těsné blízkosti kostela sv. Mikuláše na Dolním rynku²⁰ a byla pod střechou, což bylo pro zimní období jistě rozhodující. De Scio si však vybral místo, kde se divadelní produkce nikdy nepořádaly, a proto mu je tam městská rada nepovolila: *Descio Sebastian Italianischer Comediant exhibiret v. dem H.L.K.Ambt ein Verwilligung decret mit Bitte auf dem waag Hause Ihme den orth darzu zu vergönnen. Res: wird nicht darein gewilliget*.²¹ O dva dny později, 16. ledna, přišla na zemské hejtman-

¹⁷ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 280.

¹⁸ Tamtéž, s. 279.

¹⁹ Moravský zemský archiv (dále jen MZA), Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 367–368.

²⁰ Dnešní náměstí Svobody. Kostel sv. Mikuláše byl r. 1786 odsvěcen a změněn ve skladiště. Zbořen byl r. 1869.

²¹ AMB, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1705, rkp. č. 1297, f. 17.

ství nová žádost, pod níž byl tentokrát podepsán Johann Joseph Blümel, *Hochdeutscher Comedianten Principal*.²² Blümel přijel se ženou Annou Catharinou (*vorhero Steigerin*) a dalšími devíti osobami a hodlal zde provozovat *Comed- und Tragedien in Teütscher Sprach*, které, jak píše ve své žádosti, už předtím hrál ve Vídni, ale také v Grazu a Klagenfurtu. Povolení s vymezením obvyklých podmínek dostal a zřejmě zde opravdu vystupoval až do masopustního úterý 24. února. S nastávajícím postem však Blümel neodjel, nýbrž zůstal v Brně a podal si další žádost s datem 24. března.²³ Píše v ní, že měl velká vydání, jelikož mu onemocněla žena, a proto nyní prosí úřad zemského hejtmána, aby mohl znovu hrát i po Velikonocích. Svůj repertoár hodlal rozšířit o divadlo s loutkami a podepsal se jako *Hoch Teütscher Comoediant und Marionetten Spiller*. I jeho druhá žádost mu byla povolena a tak Blümel zůstal dál se svojí společností v Brně. Pro úplnost dodejme, že v protokolech městské rady se dochoval ještě jeden zápis z 3. února, z něhož vyplývá, že zemský úřad i magistrát povolily jakýmsi nejmenovaným komediantům provozovat operu: *Die Comoedianten das sie dörrffen ihre opera exhibiren, intimiret solches das H.K.L. Ambt vermög eine Bescheids. Res: hat sein Bewenden*.²⁴ Je sice možné, že se také tento krátký úřední záznam městského písaře vztahuje ke společnosti J. J. Blümela, avšak v takovém případě by mezi datem projednávání žádostí dvou příslušných úřadů, zemského hejtmána a magistrátu, uplynuly skoro tři týdny, což je velmi nezvyklé. Z jiných podobných záznamů totiž vyplývá, že v praxi následovala obě vyjádření časově vždycky bezprostředně za sebou. Je tedy mnohem pravděpodobnější, že o masopustu roku 1705 vystupovala v Brně výjimečně ještě jedna společnost, jejíž jméno neznáme.

V dubnu, týden před Velikonocemi, přijel se svou společností komediantů také Heinrich Rademin. Lépe řečeno, ocitl se jen před hradbami – do města totiž nevstoupil, protože mu to nebylo dovoleno. O jeho problémech čteme v žádosti na zemské hejtmánství datované 6. dubna 1705. Rademin se v ní naléhavě táže, na koho se má on a jeho kompanie, pobývající před městem, obrátit a kdo by mohl nařídít, aby získali povolení nutné k tomu, aby o nadcházejících Velikonocích mohli ve městě zahrát několik komedií. Diví se, proč musí zůstat před branou, když předtím už po dvakrát dostal v Brně souhlas k vystupování a je tudíž znám u vysoké šlechty. Navíc má u sebe doporučující dopis od vysoce postavené osoby, který je určený pro zemského hejtmána, jímž byl František Josef hrabě z Oppersdorfu. Ten ve funkci vystřídal hraběte Thurna, pro něhož měl Rademin u sebe rovněž jeden takový dopis. Svá doporučení však nemohl předat, jelikož oba adresáty v Brně nezastihl: *Einem Hochlöbl. Königlichen Ampt muß unterthänig vortragen, welcher gestalt ich dahie mit meiner Compagnie Comoedianten vor der Stadt angelanget des willens, woferne die benöhtigte Erlaubniß dazu verordnet würde, auf die herannahende Ostern einige comische actiones allhie in*

²² MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff.369–370.

²³ Tamtéž, ff. 371–372.

²⁴ AMB, Fond A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1705, rkp. č. 1297, f. 47.

der Stadt zu produciren. Wan aber bißher man ohne ausdrücklichen Befehle eines Hochlöbl. Königlichen Ampts meine Compagnie und Sachen nicht hereinlaßen wollen, sondern vor dem Thor mich aufhalten muß und ich aber gleichwoll schon 2mahl alhie in Brün zu agiren die Erlaubniß gehabt und dannenhero gantz woll bei dem Hohen Adel meiner Persohn wegen bekant bin auch über dies einige recommendation Schreiben von Hohen Händen so woll an Ihr Excel. Den H. Landshauptman selbst alch aus²⁵ an Ihr Hoch Gräfl. Gnäden von Thurn bei mir habe, Selbige aber wegen Ihrer Abwesenheit de praesenti nicht übergeben kann.
²⁶ Tato žádost byla přece jen kladně vyřízena, dokonce ještě v den podání, a společnost tak mohla po Velikonocích, které připadly na 12. a 13. dubna, začít se svými produkcemi.

Uvedená korespondence obsahuje několik zajímavých údajů, jimž je třeba věnovat pozornost, protože některé z nich potvrzují a doplňují, co již vyslovila B. Rudin. Tak především se tu dočítáme, že Rademin přijel v roce 1705 do Brna potřetí, když předtím už po dvakrát dostal od zdejších úřadů povolení k vystupování. To mluví ve prospěch její hypotézy, že se tu zastavil někdy na podzim 1703 cestou do Moravského Krumlova, případně když jel nazpět. Druhý pobyt pak mohl připadnout na začátek července 1704, jak bylo naopak výše zmíněno námi. Existence dvou doporučujících dopisů, pocházejících *von Hohen Händen*, zajímavě doplňuje obraz o kontaktech ředitele s osobou významně společensky postavenou. Sotva lze pochybovat, že autorem dopisu byl nedaleko Brna sídlící kníže Maximilian Liechtenstein, který doporučoval komedianty péči a pozornosti dvou moravských zemských hejtmanů, bývalého a nynějšího. To, že herci přesto zůstali stát před městskou branou, mohlo být způsobeno pouhou náhodou, ale možná také záměrně, jak se dále pokusíme dokázat.

Na tomto místě je však ještě nutno zdůraznit, že v roce 1705 se Rademin už podruhé do Brna nevrátil. Nemohl zde totiž hrát déle, jak do začátku května, protože 5. 5. 1705 zemřel Leopold I. a byl vyhlášen oficiální smutek. V důsledku toho nepochybně odcestovali všichni komedianty, tedy nejen Rademin se svými lidmi, ale určitě i J. J. Blümel a v tom roce sem už žádná společnost nepřijela. B. Rudin sice uvádí, že Rademin přijel na podzim znovu a že oběma návštěvami získala jeho společnosti takové renomé, že potom účinkovala při oslavách korunovace Josefa I. v Prešpurku.²⁷ Její tvrzení se však tentokrát, bohužel, opírá o chybné a nepřesné údaje, které jsou uváděny ve starší literatuře o dějinách brněnského divadla. V tomto případě vychází z informací Christiana d'Elverta a Eduarda Steinera.²⁸ Zajímavé je, že d'Elvert přitom zcela určitě čerpal z originálních pramenů, protože udává některé údaje z Rademinovy úřední korespondence, které

²⁵ Jde o chybu v originálním textu. Správně má být *als auch*.

²⁶ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 373–374.

²⁷ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 280 ff.

²⁸ d'Elvert, Christian: *Die Geschichte des Theaters in Mähren und Oester. Schlesien*, Brno 1852, s. 38; Steiner, Eduard: *Die Brünnner und ihr Stadttheater: Ein Stück deutscher Theatergeschichte*, Leimen/Heidelberg 1964.

pak Steiner od něho pouze opisuje – a zkresluje. Tak d'Elvert píše: ... *Heinrich Rademin, Principale hochdeutscher Comödianten, welcher im ersten Viertel des 18. Jahrhunderts (zweimal vor dem J. 1705, im J. 1705, 1716, 1723) mit seiner Compagnie comische Actionen öfter in Brünn producirt und abwechselnd in Preßburg während der Krönung, in Prag (1717), Breslau (1723) spielte.*²⁹ Eduard Steiner tyto kusé informace činí ještě stručnějšími a navíc o své vůli posouvá Rademinovo hostování na podzim 1705, aniž by pro to měl doklad: *In der Fastenzeit war selbstverständlich jedes Theaterspielen verboten. Auch im Herbst kam wieder ein Principal hochdeutscher Komödianten, Heinrich Rademin, der schon zweimal mit seiner Kompagnie komische Aktionen produziert hatte.*³⁰ Faktickou chybu však udělal i Christian d'Elvert, když ve svém výčtu let zapomněl uvést rok 1714. Přitom musel Rademinovu brněnskou žádost z toho roku znát, protože právě v ní lze číst o účinkování společnosti při korunovaci v Prešpurku. V roce 1714 však Rademin neměl na mysli korunovační slavnosti na počest Josefa I. v r. 1706, ale jeho nástupce Karla VI., který byl korunován uherským králem 22. května 1712.

Mezi lety 1707–1712 se Rademin pohyboval mezi Vídní a Bavorskem,³¹ zároveň je však zřejmé, že se občas vydával také opačným směrem do tehdejšího hlavního města království Uherského, do Prešpurku. Nelze ovšem vyloučit, že cestou zpět do Vídně si mohl udělat zajižďku přes Brno. Z tohoto hlediska je zajímavý zápis v protokolech brněnské městské rady z 20. června 1710: *Comödianten, so von Preßburg anhero kommen, belangend referiret Herr Ambts Burgermeister, daß Ihre Excell. Landes Hauptmann deren Einlassung verlangeten, auch für selbte wären [?] thette. Res: Sollen herein passiret werden.*³² Znovu se tu dočítáme o bližší nejmenované společnosti herců, kteří se domáhali vstupu do města a jimž to městská rada povolila až teprve po zásahu zemského hejtmána (kterým byl stále ještě hrabě z Oppersdorfu). Ne náhodou připomíná záznam situaci, do níž se dostal Rademin v roce 1705. Ve skutečnosti šlo o to, že městská rada a úřad královského Tribunálu si tímto způsobem čas od času vyřizovaly mezi sebou starý spor o právo kompetence povolovat veřejné zábavy ve městě. Tento spor trval s přestávkami od roku 1669³³ až do roku 1722 a odehrával se vždy za určitých okolností, které vykazovaly podobné, ne-li přímo shodné průvodní jevy. Kdykoliv se znovu rozhořel, začaly si oba úřady ihned intenzivně vyměňovat dopisy, v nichž odkazovaly ke starším případům z minulosti, označovaly je za precedens a dokládaly svá mínění vlastními výroky z předešlých kauz. Zdá se, že Rademina postihly v Brně následky tohoto kompetenčního sporu hned několikrát

²⁹ d'Elvert, Ch.: *Die Geschichte des Theaters*, s. 38.

³⁰ Steiner, E.: *Die Brünnner und ihr Stadttheater*, s. 11.

³¹ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 281 ff.

³² AMB, Fond A 1/3 – Sběrka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1710, rkp. č. 1302, f. 510.

³³ Havlíčková, Margita: *Die Anfänge des barocken Berufs-theaters in Brünn oder Etwas Modestes zur geistlichen erlustigung durch zichtige representirung der Persohnen*. Rukopis autorky.

– možná právě proto, že měl vždy přímluvu z nejvyšších míst, což představitelé města mohli považovat za vnější nátlak na svá stará práva. Tak jako již jednou, ani tentokrát není jisté, zda se zápis z 10. června 1710 týkal jeho společnosti, vračející se tudy z Prešpurku. Protože se však o dva měsíce později, 8. srpna, nacházel Rademin ve Vídni,³⁴ kam mohl z Brna snadno přijet, je to pravděpodobné.

Naši domněnku ještě posilují záznamy z roku 1713. V lednu přijel do Brna nejprve Joseph Anton Stranitzky, *Principal der Wienerischen Hochteutschen Compagnie*, ale kromě toho také příležitostný Rademinův vídeňský spolupodnikatel a dokonce i kmotr několika jeho dětí,³⁵ který si podal na zemské hejtmanství krátce za sebou dvě žádosti. Jedna, v níž žádá o povolení provozovat *noch niemahl gesehenen raren Marionetten Spyll*, nese datum 10. ledna,³⁶ zatímco druhá žádost je datována o deset dní později, 20. ledna.³⁷ Stranitzky v ní píše o jakési nehodě, kvůli níž byly jeho marionety zničeny (*weilen aber an obgedachtne Spill einige Sachen durch unvorsichtigkeit ruiniret...*) a prosí, aby místo toho mohl vystupovat s živými herci. Oběma žádostem bylo vyhověno. Stranitzky zůstal v Brně i přes Velikonoce (případly na 16. a 17. dubna), protože 9. května zaslal na zemské hejtmanství další písemnou žádost, rovněž kladně vyřízenou, aby mu bylo povoleno hrát během zasedání zemského sněmu.³⁸ Nedlouho poté, 25. května, přijela do Brna další společnost čítající 16 členů a kolem jejího příjezdu se rozpoutala jedna z oněch debat zda pustit tyto lidi do města, či nikoliv. Radní však tentokrát zvolili poněkud jiný postup. Ze zápisu v protokolech městské rady učiněného následujícího dne zjišťujeme, že jim nebránili vejít: *Die Comoedian ten belangendt, wirdt referirt, daß solche in 16 Persohnen gestern nach 9. Uhr nachts bey Thor ankommen undt umb die Hereinlasung gebetten haben. R.: Zu desen selbte hereinlasen, auch zugleich an das Königl. Tribunal zu recuriren, daß dieses anjetzo dem zustande nicht conveniens ist.*³⁹ Jak dále ještě uvidíme, komedianti byli vybaveni průvodním listem, jemuž si městská správa zřejmě netroufla oponovat, a proto jim vstup povolila, současně se však radní usnesli neprodleně napsat královskému Tribunálu, protože podle nich nebylo vhodné, aby herci ve městě zůstali. Úřední psaní, které odeslali 29. května s podpisy devíti zastupitelů města včetně primátora Johanna Antona Metzgera, máme rovněž k dispozici a je zajímavé po všech stránkách. Radní v něm upozorňují, že se komedianti sice prokázali řádným potvrzením, ale zároveň že podezřele spěchali, aby už byli vpuštěni do města. Spěch dávají do souvislosti s morovou epidemií, která v té době skutečně všude okolo zuřila a z níž měli všichni strach. Proto také v dopise poukazují na začínající horké počasí a připomínají, že ve Vídni se i kázání konají

³⁴ Rudin, B.: *Fahrende Schauspieler*, s. 201; Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 281.

³⁵ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 281.

³⁶ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 359–360.

³⁷ Tamtéž, ff. 361–362.

³⁸ Tamtéž, ff. 363–364.

³⁹ AMB, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1713, rkp. č. 1305, f. 382.

pod širým nebem, jen aby se zabránilo šíření nemoci. V důsledku toho radní požadují, aby královský Tribunál vydal nařízení, které by komediantům nedovolilo ve městě hrát a donutilo je odejít: *Einem Hoch Löbl. Königl. Amte der Landes Hauptsmanschaft sollen Wir gehorsamb. nicht verhalten, daß vorgestern von Wienn mit Vorzeugung eines ordentl. Passes 16. Commoedianten nebst etwelchen verschlägen Hasten und schacht. angekommen mithin auch, in ansehen besorgten Passes in die Stadt eingelassen worden seyn. Demnach aber gnädig Hoch gebietende Herren Herren, den sicheren verlauth noch, diese Leüthe allhier Ihre Commoedien zu produciren willens seyn, wohingegen zu dieser periculos- und calamitoser Zeüthen /: unserer wenig auch gehorsam unvorgreiffl. Meinung nach :/ derley zusammen Kunffter, zu mahlen wan die negst angefangene Hütze widerumb continuiren solte, viel lieber verhindern, als darzu einiger anlaß gegeben werden solte. In gnädiger erwögunng das zu Wienn zu Vermeidung eines besorgendh. Übels gar die Predigen nur unter freyen Himmel gehalten werden, andere erhöbligkeiten zugeschweigen. Dahero haben ein Hoch Löbl. König. Guoverno Wir hiermit gehorsambh. imploriren sollen, dero gnädige Verordnung dahin ergehen zu lassen. Damit erdeüten Leüthen nicht gestattet- Ihr intentionirtes Comoedi Spiel der Zeith hier zu exerciren; wohl aber weiter hienweg Ihren zu nehmen mit gegeben wurde.*⁴⁰

Střední Evropou se tehdy valila poslední velká vlna moru, která se rozšířila z Turecka – r. 1711 vrcholila v Bratislavě, potom zasáhla s plnou silou Vídeň, kde v r. 1712 zemřelo skoro 4000 obyvatel a o rok později se dostala do Prahy. Je zajímavé, že Brnu se mor v podstatě vyhnul a nenapáchal zde žádnou větší škodu. Tato skutečnost se dnes přičítá mohutným hradbám, jimiž bylo Brno obklopeno a které nedovolily cizím lidem přicházejícím zvenčí nekontrolovaný vstup do města. Jestliže tedy za těchto všeobecně nepříznivých a pro město nebezpečných okolností byli komedianti do města přece jen vpuštěni, a to dokonce po deváté hodině večer, kdy už byly městské brány zavřeny, muselo se tak stát jediné na základě mimořádných důvodů. Komedianti se totiž prokázali doporučením z nejvyšších míst – jejich průvodní list jim ve Vídni zřejmě vydala samotná císařská dvorní kancelář. Jedině v tomto smyslu lze chápat odpověď Tribunálu z 29. 5. 1713, který všechny prosby a námitky městských úředníků rázně odmítl s odůvodněním, že dotyční komedianti mají řádný pas a jednají podle nejmilostivější vůle jeho císařského a královského Majestátu. Nejsou tudíž podezřelí a mohou zde ve vší počestnosti hrát své komedie jak nyní, tak v budoucnu: *Hierauf in Bescheidt anzudeüthen. Weilen innerdeütte Comoedianten mit einem ordentlichen Pass versehen herein zukommen und Ihren Kaysl. Und Königl. Mayh. allergdste intention machten, auch noch nicht währe, daß dergleichen leüthe in denen Städten solang nichts verdächtiges bey Ihnen zu verführen, nicht zu gedulden währen. Sie auch die erlaubnuß hierorths, ihre Comoedien in aller erbarkeit spielen zumögen, erhalten, als hette es dabey sein dermahlig weüteres bewenden und würde man, wan pro futuro einige gefahr ihrentwegen zubeförchten seyn solle,*

⁴⁰ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 365–366.

*das beherige was [...] selbsten zuveranstaten und zu besorgen weiss.*⁴¹ Korespondenci vedenou mezi dvěma úřady ještě doplňuje stručná poznámka učiněná do protokolu při zasedání městské rady 12. června 1713: *Königl. Ampts Decretation auf den Bericht, wegen den anhero angekommenden Wienerischen Commedianten. R: Reponatur.*⁴² Také tento krátký zápis nám může pomoci upřesnit identitu neznámé skupiny šestnácti herců z Vídně, kteří jsou zde označeni jako *Wienerische Commedianten*. Je to totiž stejný název, jaký používal pro svoji společnost J. A. Stranitzky, který, jak víme, dostal povolení vystupovat v Brně po dobu konání zemského sněmu. Již samotná přítomnost Stranitzkého v Brně podporuje domněnku, že jeho vídeňský partner Rademin za ním přijel, aby se s ním spojil, jako to udělal již několikrát předtím ve Vídni. V morem zdecimované metropoli jistě nikdo na divadlo ani nepomyslel a nebylo tedy od věci připojit se v takové situaci ke společníkovi, který získal povolení k produkcím ve městě, do něhož se dalo snadno a rychle dojet a kde navíc v tu chvíli bylo „pracovně“ shromážděno množství vznešeného publika. Zemský sněm končil každoročně vždy ve svátek Nejsvětější Trojice, protože však jde o svátek pohyblivý, nutno dodat, že v roce 1713 připadl na 11. červen. Záznam v protokolu je datován o den později, to jest v den, kdy končila platnost povolení Stranitzkému a jeho společnosti vídeňských komediantů. Všimněme si však, že zápis do protokolu byl učiněn kvůli dekretu, který vydal královský Tribunál jako odpověď na stížnost magistrátu a nejedná se v něm tedy o Stranitzkého, protože ten žádné problémy s brněnskými úřady neměl. Nicméně je tu použit název jeho společnosti, což může opravdu ukazovat na spojení obou skupin. Pokud to byl skutečně Heinrich Rademin, kdo přijel na přelomu května a června 1713 z Vídně do Brna, jak jsme se právě pokusili dokázat, pak by to také vysvětlovalo, proč jiný jeho společník, Joseph Anton Geißler žádal bez něho v druhé polovině dubna téhož roku v Praze o povolení, na které se Rademin později odvolával, přesto že na této pražské žádosti právě jeho podpis chybí.⁴³ Ostatně není vyloučeno, že Geißler vystupoval předtím v Prešpurku společně s Rademinem, jelikož ani o něm nemáme pro rok 1712 potvrzeny přesnější zprávy, snad jen to, že mohl působit ve společnosti J. A. Stranitzkého.⁴⁴

Je zřejmé, že morová epidemie, postupně zasahující území střední Evropy, nepřála veřejným divadelním produkcím, a proto také jen velmi nesnadno rekonstruujeme pohyb Heinricha Rademina v době nejhoršího řádění choroby, to jest v letech 1712/1713. Víme, že v březnu 1712 vystoupil krátce v Ulmu⁴⁵ a poté se, jak patrně, vydal do Prešpurku, kde se v květnu konala korunovace císařského páru, Karla VI. a Alžběty Kristiny. Už jsme se zmiňovali, že můžeme číst o jeho úspěšném účinkování při této významné příležitosti v žádosti, kterou adre-

41 Tamtéž.

42 AMB, Fond A 1/3 – Sbírká rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1713, rkp. č. 1305, f. 428.

43 Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 40.

44 Tamtéž, s. 35.

45 Rudin, B.: *Fahrende Schauspieler*, s. 204.

soval brněnskému úřadu zemského hejtmána o dva roky později, 27. října 1714. Rademin přijel do Brna na podzim toho roku z Lince, poté co se tam nakrátko rozešel s Geißlerem.⁴⁶ Ve svém dopisu píše: *Nach dem Ich nun Miettelst Vorstellung meiner Hoch teutschen Comoedien zu Presburg bey dem daselbst albereitl. hinterlegten Actu Corronationis Beyder Kays.- und- Königl. Mayestätten hieroweg zahlreich versambleten Adels mit Jedermans Hohen Vergniegen, einige Zeith agiren- und Subsistiren Thue, nach Vollendung einigen Tügen aber, mich mit meinen Leuthen, eben zu diesem Ende Hissigen Hohen Adel mit producierung deren- Viel neuen, rahren- sehens- und Herenswürdig Comoedien zu Divertiren anhero zu begeben entschlossen bin. Des habe ein Hoch Löbl. Königliches Amt der Landes Hauptmanschaft Unterthänig gehorsamb pro Licentia Recitandi anflehen wollen, der ich zu gnädiger gewöhr mich Unterthänig empfehle. Verharrend Eines Hochlöbl. Königl. Amts der Landes Hauptmanschaft. Unterthänig und gehorsambister Heinrich Rademin Principal der Hohen teutschen Comoedianten.*⁴⁷ Gubernium mu dva dny nato udělilo licenci s výslovným potvrzením, že platí tak dlouho, dokud nebude úředně rozhodnuto jinak: ... *Königl. Amt der Landes Hauptmanschaft lasse gseschehen, das Er bis auf weiter dieses Königl. Amts Verordnung seine Comoedien, außer Frey- und Sambstags- taagen und zu solcher Zeith produciren könne.* Tato nezvyklá formulace do jisté míry opět potvrzuje hypotézu o Rademinově návštěvě Brna rok předtím, neboť už tehdy bylo v úřední odpovědi užito obratu *pro futuro* v souvislosti s povolením produkci pro jinak anonymní společnost. Zároveň to ale znamená, že Rademin získal v Brně sui generis exkluzivní, to jest časově neomezené privilegium,⁴⁸ jehož vydáním jako by úřad zemského hejtmána učinil nejen definitivní rozhodnutí ve prospěch privilegovaného komedianta, ale i konečnou tečku v jeho kauze, která se podle naší hypotézy vlekla od roku 1705 a která mu opakovaně způsobovala komplikace při pobytu ve městě.

Nelze zjistit, jak dlouho se Rademin v Brně zdržel, jisto je, že se v následujícím roce 1715 nacházel v Bavorsku, kde se také spojil s Markusem Waldmannem,⁴⁹ v té době teprve začínajícím komediantem, který se však záhy osamostatnil a založil si vlastní společnost, s níž vystupoval také v Brně, ale zvláště pak v Praze.⁵⁰ Rademin s Waldmannem cestovali střídavě mezi Mnichovem a Augsburgem, což hodlali praktikovat i v r. 1716,⁵¹ nakonec se ale rozhodli jinak a vydali se opačným směrem, na východ, protože začátkem srpna dorazili do Brna, kde si 3. srpna podal Rademin žádost na zemské hejtmanství. Listina je sice podepsána jen jeho jménem, ale nepochybně i tady s ním byl Markus Waldmann, jelikož se

⁴⁶ Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 49.

⁴⁷ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 378–379.

⁴⁸ Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 49.

⁴⁹ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 285.

⁵⁰ Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 74–93.

⁵¹ Za tyto informace vděčím B. Rudin, která mi je laskavě poskytla na základě vlastního výzkumu.

na toto psaní odvolával poté, co sem v následujícím roce přijel již sám s vlastní společností. Rademin připomínal zejména platnost povolovacího dekretu, který obdržel před dvěma lety a který nemohl v době moru využít. Nyní prosil o jeho obnovení. V textu nechybí ani vzletná slova díky a chvály Boží moci za to, že mor už pominul a že se na Moravu opět vrátilo zdraví: *Weillen aber unt zwischen dieser zeith das Contagions malum auß Verhöngnüs eingefallen, alß bei hiemit zuruckh gehalten worden, Bieß untereinstens der aller hechste seyne Vätterliche zichtigung abwenden und dieses wörtiste Margrh. Möhren, wiederumben in einen Vollständigen gesunden Standt setzen wirdt. Wann dann diese gewünschte zeith uns die Allmacht gottes- welcher mit einem Ewigen Gloria Patri unendlich Danckh zu sagen ist, Mild Vätterlich Verleien hat. Alß gelanget an ein hoch löbl. Königl. Ambt der Landes Hauptmanschaft, Mein wiederholt Unterthaniges bieten, Nun möhro zu würkler fructificirung der vor zwey Jahren erhaltener gnädiger erlaubnüs die Vorstellung derer Von mir in aller Ehrbahrkeit undt gutten sitten bestehende Comoedien zu Divertirung des Hohen Adel, in Gnaden erneuren. Wessen gnädiger gewähr mich getröste undt Verharre.*⁵² Platnost licence byla Rademinovi ještě týž den znovu potvrzena a byl to tedy patrně on, kdo si nechal vytisknout ve Swobodově tiskárně v Brně 29 kusů cedulí, jak se o tom dozvídáme z konsignace tisků vyhotovené tiskařem pro zemské hejtmanství.⁵³

Další události se však začaly vyvíjet poněkud jinak, než jak Rademin očekával. Už za čtrnáct dnů, 17. srpna, čteme jeho jméno zaznamenáno v protokolu městského soudu. Tehdy ho zažaloval pro urážku brněnský měšťan Ignatius Pusch.⁵⁴ Z dalšího zápisu s datem 21. srpna vyplývá, že Rademin Pusche nejen urazil, ale že mu také dlužil, avšak byl připraven se mu omluvit a dluh zaplatit, aby čest obou byla zachována: *Rademin Haynrich Hamburgensi Patritio et licentiato Juris, so Catholisch ist undt wed [?] Vergleich. der Beklagte hat Ihme es abgeben will auch zahlen was Er schuldig ist. Seyd auch Beede an Ehren verwahret werde.*⁵⁵ Sotva Rademin zažehnal tuto pohromu, přivalila se na něj jiná, mnohem horší, protože mu v neděli 6. září zemřela žena, Anna Ernestina. O této události bychom se zřejmě nedozvěděli, kdyby ve stejný den nezemřel i brněnský primátor Metzger, kvůli kterému byl učiněn zvláštní zápis do městského soudního protokolu, jediný toho dne, jelikož byla neděle. I v takový den však bylo zapotřebí ochránit Metzgerovy dědice, ostatně stejně jako věřitele herečky. Proto byl vzat majetek obou do zvláštní úschovy a následně vše také řádně zapsáno: *Nach einer Comoediantin wie auch nach dem seel. H. Primato Metzger wird die superr angeleget. Respectu prima seynd nur einige Sachen.*⁵⁶ Jak vidět, soudní písař potřeboval jen

⁵² MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig.47, karton 72, ff. 377, 380.

⁵³ Dokoupil, Vladislav: *Soupis brněnských tisků. Staré tisky do roku 1800*. Brno 1978, s.102. Z těchto cedulí se dosud žádnou nepodařilo objevit.

⁵⁴ AMB, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o každodenním zasedání a jednání brněnského městského soudu z r. 1716, rkp. č. 1649, f. 214.

⁵⁵ Tamtéž, f. 221.

⁵⁶ Tamtéž, f. 239.

několik slov strohé úřední řeči, aby přesně vystihl stav majetku zesnulé: *Pokud jde o tu první, je to jen několik věcí.* Jenže to, co pro brněnské měšťany znamenalo několik bezvýznamných věcí, pro komedianty to byl naopak celý jejich majetek. Proto se divadelní ředitel a vdovec obrátil na magistrát s prosbou, aby jim byly zabavené věci vráceny. Městská rada o případu jednala 18. září a rozhodla se, že nejprve nechá vyhotovit městským soudem soupis divadelních předmětů, které byly zabaveny. Ze zápisu jasně vyplývá, že šlo o divadelní fundus, bez něhož nemohli herci provozovat svou profesi. Všimněme si přitom, že fundus byl označen jako majetek Anny Ernestiny a nikoliv jako majetek ředitele, což by odpovídalo skutečnosti, že Rademin se do rodiny divadelníků přizemil, zatímco pro jeho ženu představovaly tyto věci dědictví po rodičích. Jak patrně, radní si uvědomovali tíživou situaci pozůstalých, a proto chtěli vědět, kolik nezletilých dětí po zemřelé zůstalo. Je zajímavé, že zatímco v jiných případech vydání zabavených věcí nejprve podmiňovali vypořádáním s dlužníky, tentokrát označovali případ za specifický a uvažovali o možnosti věci vydat: *Rademin Heinrich bittet umb die Spörr eröffnung nach seinen verstorbenen EheWeibe. R. Die Löbl. Stadtgerichten werden die nach des Supplicanten seinen seel. Eheweibe hinverbliebene effectu consigniren lassen undt anbey relationando anhero berichten, ob einige undt wie viell unmündige Khinder nach Ihr verblieben, wie ingleichen ob Ihme in hocce casu Specifico sothane effectus nicht khönten verabfolget werden.*⁵⁷

Dne 19. září předložil Rademin osobně toto rozhodnutí rady městskému soudu, načež ten požádal radního Lenharda, aby soupis majetku vyhotovil.⁵⁸ Už za tři dny, 22. září, mohla městská rada celý případ uzavřít. Ve shodě s relací městského soudu a s opětovným zdůrazněním specifčnosti případu dospěli brněnští radní k názoru, že je nutno mít na zřeteli, že žadatel je jen cestující osobou, a proto mu bude nepatrný divadelní inventář vydán: *Gerichtl. Relation khombt vor mit Beschreibung der Rodeminischen Verlassenschaft. R. Denen Löbl. Stadtgerichten hiemit anzufügen man lasete hierorths es bey der anhero erstatteter Relation bewenden, folglich die in hocce casu specifico ohne dehme geringe effectus in erwögun das der Supplicant nuhr eine reysende Persohn seye Ihme gegen Recognition verabzufolgen seyndt.*⁵⁹ Můžeme snadno předpokládat, že za těchto okolností Rademin potom už v Brně nezůstal a co nejdříve odjel.⁶⁰ Tuto domněnku ještě potvrzují následující události. Už nazítří, 23. září, si podal na zemské hejtmanství žádost mladý začínající marionetář a později ředitel divadelní společnosti Franz Albert Defraime (De Fraime), který prosil, aby tu směl provozovat loutkové divadlo a na závěr veselé dohry s živými osobami: *Demnach*

⁵⁷ AMB, Fond A 1/3 – Sbírká rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1716, rkp. 1308, f. 579.

⁵⁸ AMB, Fond A 1/3 – Sbírká rukopisů a úředních knih, zápisy o každodenním zasedání a jednání brněnského městského soudu z r. 1716, rkp. č. 1649, f. 259.

⁵⁹ AMB Fond A 1/3 – Sbírká rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1716, rkp. 1308, f. 593.

⁶⁰ Scherl se naopak domnívá, že ve městě setrval a vystupoval zde ještě v karnevalové sezóně následujícího roku 1717 – viz Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 62.

*ich dem alhiesig Hoch Löbl. Adel mit producierung deß so genandten Marioneten, oder figuren Spill zum Endte dessen aber allemahl zu gleich eine lustbahre Nach Comoedie Mittelst Vorstellung lebendiger Persohnen, auf besondere hier wenigst Niemahlen so gesehen wordene weiße, zu Divertiren- undt zu Unterthanigkeit hiemit zu bedinen, vorhabens bin.*⁶¹ Povolení dostal a nepochybně také začal s produkcemi, ale za dalších deset dnů, 2. října, doručil Defraine stejnému úřadu nový dopis. Sděloval v něm, že by chtěl hrát komedie s živými herci, že však v souboru takové lidi nemá, a proto prosí o povolení, aby si je mohl opatřit: *Vor künigsten gnädig Ertheilten Consens zu producierung deß so genandten narchionetten spihlß erstatte schuldig- und thänige Danksagung, anbey gehorsamb anmeldent, daß einem allhiesig- Hochlöbl. Adell modus recitandi der Comoedien von lebentigen Agenten künftig hin Belibiger seyn würde, weillen nun dermahlen mit hier zu benöthigten leüthen nicht versehen und jene, umb welche zu weissen ich entschlossen, ohne würckliche aufweissung gnädiger Verwilligung nicht erhalten kunte.*⁶² Ještě týž den byla formulována kladná odpověď, v níž úřad Defrainovi jeho úmysl schválil a povolil: *Dem Supplicanitem hierauf in Bescheidt anzudeutten: Es konte sich denselben frey sich umb leuthe zu bewerben und wan Er selbte beysammen habe und sich weitter melden würde, So wurde man nicht entgegen seyn ihme sodan die erforderliche erlaubnuß zuertheilen seine Actione, ausser der Frey und Sambstägen produciren zu können.*⁶³ Nutno uvážit, že dosavadní praxe byla taková, že v Brně hrála většinou vždy jen jedna větší divadelní společnost a že další povolení pro stejné období mohl obdržet nanejvýš marionetař. Je tudíž zřejmé, že v Brně v té chvíli nikdo jiný nebyl, nežli Defraine se svým loutkovým divadlem. Asi tu však zůstali někteří bývalí Rademinovi herci, kteří neodjeli, a ty se teď Defraine pohotově rozhodl angažovat a změnit tak svůj repertoár ve prospěch hraného divadla. Zdá se, že mu tato náhodná okolnost umožnila udělat jeho první významný krok k pozdější dlouholeté profesi samostatného divadelního ředitele a to přesto, že když koncem dubna 1723 přijel do Brna po druhé, byl opět jen členem společnosti ředitele Ludwiga Ernesta Steinmetze.⁶⁴ Je také zajímavé, že když v listopadu 1724 hrál Defraine v Praze už jako samostatný ředitel, byli naopak mezi členy jeho souboru H. Rademin se svojí druhou ženou,⁶⁵ ale k této skutečnosti se dále ještě vrátíme.

Na Rademinovu privilegovanou brněnskou licenci se potom o rok později odvolával Markus Waldmann ve svých dopisech na zemské hejtmanství. V prvním, s datem 26. dubna 1717, Waldmann kromě jiného konstatuje, že Rademin sice dostal povolení, avšak od té doby v Brně nebyl: ... *waß massen der Heinrich*

61 MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 432–433.

62 MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 434–435.

63 Tamtéž.

64 Havlíčková, Margita: *Profesionální divadlo v Brně ve dvacátých letech 18. století*. In: Brno v minulosti a dnes, XIX, Brno 2006, s. 159.

65 Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 93, s.207. Nemohlo však jít o Annu Ernestinu, jak uvádí Scherl, protože ta byla po smrti.

*Rademin ohngefehr vor Einen Jahr mit dero gnädiger Ambts Verwilligung sambt Einer Compagnie durch agirung Einiger Comoedien dem alhiesigen hohen adel Bedienet; weilen aber selbter vor damahlen abwesendt und ich mit Einer anderen Eben nicht gringerer derley Compagnie Versehen, durch welche dem oberwehnten allhiesigen hohen adl zu Erlustigen und ein geniegen zu Leisten gesinnet Bin; Wann dann nun aber solches ohne dero hohen Consens und gnädiger Verwilligung gsechehen nicht kann.*⁶⁶ To podporuje naše tvrzení, že se Rademin po smrti své ženy v Brně dlouho nezdržel a odcestoval. Z dalšího Waldmannova dopisu datovaného 30. dubna vyplývá, že povolení jeho bývalého partnera zahrnovalo možnost hrát i o sobotách, což byl den, v něm se běžně nehrálo. Waldmann prosil gubernium o totéž a souhlas opět bez problému získal.⁶⁷

Heinrich Rademin přijel znovu do Brna za víc než sedm let. Přicestoval sem v čele vlastní společnosti z Vratislavi a 13. prosince 1723 požádal úřad zemského hejtmana o možnost vystupovat po Vánocích: *Demnach Ich nach ablauff gegen wärttiger Heyl. Advents Weinachts zeith, mit verschiedenen Lustbahren: Jedoch denen gutten Sietten nicht zu wird lauffenden Theatralischen Comoedien hiesigen hohen Adel auf zu warthen- und zu diesen Ende mit Meiner zahlreichen Banda, von Breßlau, anhero zu kommen, entschlossen Bin. Alß gelanget an Ein Hoch Löbl. Königl. Ambt der Landes Hauptmannschaft, Mein Unterthänig gehorsambes Bietten, mir hier zu den behörigen gnädigen Consens zu ertheilen, Vermittelst welchen Ich frey agiren könnte.*⁶⁸ Jeho nezvykle stručně napsaná žádost mu byla povolena a Rademin začal v určeném čase provozovat svoji živnost. Můžeme se samozřejmě jen dohadovat, do jaké míry byla pro něho osobně zdejší karnevalová sezóna veselou oslavou nového začínajícího roku. Brněnská štace mu teď připomínala nejen to, že zde před několika lety pochoval svoji první ženu, ale jistě také dobře věděl, že před pár měsíci, v poslední únorový den 1723, tu zemřel i jeho dlouholetý přítel a partner Joseph Anton Geißler.⁶⁹ Masopust trval v přestupném roce 1724 zvláště dlouho – masopustní úterek připadl na 29. února a Velikonoce se slavily až v polovině dubna. Rademin však – jak ještě dále uvidíme – nevyužil této příležitosti, která skýtala jeho společnosti možnost dobrého výdělků a odjel předčasně do Vídně. Vypadá to, jako kdyby skutečně přijel do Brna jen na chvíli, aby navštívil hroby lidí jemu blízkých.

Z dosavadní literatury není zcela zřejmé, kde přesně se Rademin v první polovině roku 1724 pohyboval. Až teprve koncem června ho s určitostí nacházíme v Kuksu jako člena společnosti, v jejímž čele stál mladý principál F. A. Defraïne a v níž spolu s ostatními obveseloval začátkem léta lázeňské hosty hraběte Šporka.⁷⁰ Nezodpovězeno zatím zůstává, kde se Rademin s Defraínem setkali, ale i jak se stal řadovým členem jeho ansámbly, jestliže měl nedávno před tím

⁶⁶ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 355–356.

⁶⁷ Tamtéž, ff. 357–358.

⁶⁸ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 381–382.

⁶⁹ Havlíčková, M.: *Profesionální divadlo v Brně*, s. 156.

⁷⁰ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 295; Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 92–93.

v Brně svoji vlastní společnost. Klíč k těmto nevyřešeným problémům se i tentokrát pokusíme najít v dokumentech, které jsou uloženy v brněnských archivech. Připomeňme nejdříve, že také Defraigne přijel do Brna, a sice koncem dubna 1723 ve společnosti ředitele Ludwiga Ernsta Steinmetze, jehož manželkou byla Maria Elisabetha, dcera zesnulého principála a Rademinova společníka J. A. Geißlera. Po vzrušujících událostech, které se od časného jara až do léta mezi komedianty v Brně odehrávaly při vyřizování pozůstalosti, či spíše při likvidaci nemalých dluhů, které rodině po Geißlerovi zbyly,⁷¹ odjel Steinmetz na přelomu července a srpna se svými lidmi do Mnichova, kde však také on zemřel ještě dřív, než skončil nový karneval 1724. Vdova Steinmetzová, která se poté ujala vedení společnosti, se vzápětí rovněž dostala do tíživé finanční situace,⁷² úplně stejně jako její matka, Maria Elisabetha Geißlerová, necelý rok před tím. Je zajímavé, že se novopečená principálka nakonec vydala z Mnichova zpět do Brna, a to přes Linec, kde angažovala Gottfrieda Prehausera,⁷³ tehdy již velmi známého představitele Hanswursta, a potom přes Vídeň, v níž došlo k jistým událostem, které si rozhodně zaslouží naši pozornost. Nezapomeňme přitom také, že po celou dobu s ní cestoval jako člen jejího souboru F. A. Defraigne. Tato anabáze se odbývala v době předvelikonočního půstu, to jest v březnu a v první půli dubna, protože ještě 23. února 1724 byla Steinmetzová v Mnichově, kde podávala suppliku k tamnímu magistrátu, v níž prosila úřad o pomoc při jednání s věřiteli.⁷⁴

Odpověď na otázku, proč se ředitelka rozhodla vrátit do Brna a co se cestou ve Vídni událo, můžeme najít v žádosti jiného principála, Carla Josepha Nachtigalla. Tato dosud neznámá písemnost adresovaná Nachtigallem brněnskému magistrátu je uložena v Archivu města Brna⁷⁵ a je zajímavá hned z několika důvodů. Především je datována 22. května 1724, tedy o dva roky dříve, než jiná žádost z Kremže, která je přitom považována za dosud nejstarší důkaz o zahájení profesionální Nachtigallový dráhy jako samostatného divadelního ředitele.⁷⁶ Text brněnské žádosti však obsahuje ještě další překvapující sdělení. Nachtigall v ní nejprve nabízí magistrátu dobře obsazenou společnost se zvláště veselým Hanswurstem a tanečníky, která je srovnatelná s nejlepšími německými společnostmi a s níž už vystupoval na mnoha významných místech. Jedním z nich je i residenční město Vídeň, kde, jak podotýká, je často k vidění. Nelze přehlédnout, že se tu Nachtigall vyjadřuje velmi sebevědomě, jako by byl dlouholetým zkušeným ředitelem, a to i přesto, že jeho psaní samozřejmě obsahuje všechny možné i méně obvyklé ponížené formule. Můžeme-li ovšem věřit tomu, že před tím, než dorazil

⁷¹ Havlíčková, M.: *Profesionální divadlo v Brně*, s.155–161.

⁷² Baar-de Zwaan, Monika: *Gottfried Prehauser und seine Zeit*, disertační práce, Wien 1967, s. 35.

⁷³ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 352–353.

⁷⁴ Baar-de Zwaan, M.: *Gottfried Prehauser und seine Zeit*, s. 36.

⁷⁵ AMB, Fond A 1/9 – Stará tereziánská registratura ekonomická, inv. č. 86, sig. C 51, kar. 39.

⁷⁶ Jakubcová, Alena a kolektiv: *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století*, Praha 2007, heslo Nachtigall, s. 428.

do Brna, opravdu vystupoval ve Vídni, pak se tento začátečník rozhodl proniknout do komediantské branže nikoliv postranními cestami, ale přímým útokem na hlavní město monarchie. V Nachtigallově dopisu však kupodivu najdeme také důležitou zprávu o Rademinovi a vdově Steinmetzové. Nachtigall tu ohlašuje (či spíše udává?), že se Rademin, který údajně ještě před Velikonocemi obdržel od brněnského magistrátu povolení k vystupování, spojil s ovdovělou ředitelkou a že svoji vlastní společnost rozpustil. Jestliže tedy, jak dál píše, Rademinova společnost neexistuje, pak nemůže užívat ani povolení, a proto má o licenci nyní zájem on sám: *Ich habe zwar in erfahrung gebracht der also benampte Radamin oder Steinmetzin welche mit selben in Compagnie stehet den Consens schon ante Festa paschalia unt Bachanalia von einem löbl. Hoch und Wohlweißen Magistrat der königl. Stadt Brünn erhalten haben, allein es kan solcher sich nicht einstellen, oder einrucken, weil es ihme sehr Contra gangen und also seine Bande follig dimittiret und zertrennet hat, kan also sein Petitum nicht prosequiren, gelöste mich derowegen pro gratia licentiam unt permissionem agendi, vor welche Zeitt eines Löbl. Hoch und Wohlweißen Magistrat verharre.*⁷⁷

Nám se však zdá, že Nachtigall nebyl ve všem tak přesně informován, jak se domníval. U brněnských úřadů ho totiž nepředěšel Rademin, ale vdova Steinmetzová. Ta si 21. dubna 1724, tedy týden po Velikonocích, přitom však celý měsíc před Nachtigallem, podala svým a nikoliv Rademinovým jménem na zemské hejtmanství žádost, aby jí byly povoleny v měsíci květnu divadelní produkce ve stavovské jízdárně pod Špilberkem.⁷⁸ Souhlas obdržela, avšak kvůli pronájmu stavovské jízdárny se musela obrátit ještě na magistrát, který o těchto věcech rozhodoval. Tuto druhou žádost Steinmetzová skutečně podala, ale teprve po uplynutí více jak dvou týdnů, 8. května,⁷⁹ což ukazuje na to, že svoje první psaní adresované hejtmanství poslala poštou, zatímco na magistrát podala žádost osobně, až když do Brna začátkem května přijela. V těchto detailech, které souvisely se soukromými aktivitami principálky a navíc byly vedené prostřednictvím pošty, se tedy Nachtigall mýlil. Velmi dobře měl naopak zjištěno to, co se snadno dostalo na veřejnost – zvěsti o rozpadu Rademinovy společnosti, ke kterému muselo dojít ve Vídni poté, co se tam principál předčasně vrátil ze svého brněnského účinkování.

Že byl Rademin nazpět ve Vídni už v lednu, dosvědčuje chronogram z titulního listu rukopisného svazku jeho čtyř her *Der Tempel Dianae*: „Von eInen In VIenn anWesenDen CoMICO.“⁸⁰ Tato zašifrovaná věta jednak udává Vídeň jako místo pobytu autora svazku a dále prozrazuje datum, kdy byl zápis na titulním listu proveden – 23.1.1724. Někdy během března, anebo možná až začátkem dubna potom musela do Vídně přijet M. E. Steinmetzová. Cestovala z Mnichova za člověkem, kterého nejspíš znala od dětství a který byl dobrým přítelem jejího

⁷⁷ AMB, Fond A 1/9 – Stará tereziánská registratura ekonomická, inv. č. 86, sig. C 51, kar. 39.

⁷⁸ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 352–353.

⁷⁹ AMB, Fond A 1/9 – Stará tereziánská registratura ekonomická, inv. č. 86, sig. C 51, kar. 39.

⁸⁰ Jakubcová, A.: *Starší divadlo*, heslo Rademin, s. 481; Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 293–294.

zesnulého otce, jako by od něho očekávala radu a pomoc v těžké životní chvíli. Rademin ji nezklamal – nabídl jí svoje síly, svoje zkušenosti a především své dobré jméno, které měl u moravských zemských stavů, jednoduše tím, že se s ní spojil, což neuniklo Nachtigallovi. Těžko říct, zda se k ní Rademin přidal sám, anebo s některými svými bývalými lidmi, v každém případě však tímto rozhodnutím jednou pro vždy skoncoval se svou vlastní živností divadelního ředitele. Se Steinmetzovou ovšem přijel do Vídně i F. A. Defraigne, tehdy asi třicetiletý, který dávno toužil, nejméně od brněnského pokusu v roce 1716, založit si vlastní společnost. Nejspíš si dělal chutě i na prestižní roli Hanswurst, kterou mu však v ansámblu jeho dosavadní principálky právě přebral ambiciózní a přibližně o deset let mladší Prehauser. Bylo zřejmě jen otázkou času, kdy se také on domluví s Rademinem, který mu nakonec dal skutečně přednost před společností vdovy Steinmetzové. Není ovšem vyloučeno, že z Vídně do Brna cestovali všichni společně a až teprve tam se rozdělili – zatímco Steinmetzová zůstala, Defraigne s Rademinem pokračovali přes Olomouc do Kuksu.⁸¹ I když se Steinmetzová v žádné ze svých brněnských žádostí o Rademinovi nezmiňovala, přesto užívala na první pohled nezvyklé blahovůle tamních úřadů. Žádný ředitel nikdy před tím, ani dlouho potom nevystupoval v Brně opakovaně bez přerušeni po tolik měsíců jako M. E. Steinmetzová. Její společnost se ve městě zdržela skoro celý rok od května 1724 až do karnevalu 1725, na který rovněž obdržela povolení.⁸² Je pro nás lákavá představa, že ji zde ochraňovala protekce vázající se k Rademinovi, zvláště pokud skutečně přijela spolu s ním. Z tohoto pohledu by se potom pobyt ředitelky Steinmetzové v Brně nejevil jen jako náhodná zastávka na trase, nýbrž jako promyšleně vybraný cíl, v němž její nynější tichý společník míval výjimečné postavení zajištěné exkluzivní licenci. Působení Heinricha Rademina, ať už přímé či jen zprostředkované, se však v prostředí brněnského profesionálního divadla projevilo na jaře 1724 naposledy. On sám sem víckrát nepřišel a to přesto, že poslední roky svého života strávil ve Vídni, ve městě, z něhož kdysi jezdil do Brna tak vytrvale.

Nutno ještě dodat, že C. J. Nachtigall toho roku v Brně zcela propadl, což prozrazuje zápis v protokolu městské rady z 29. května: *Comoedianten Banda andertweit angekommene und zwar deren Principal Joseph Carl Nachtigall Bittet umb Verwilligung seine Theatralische Comoedien produciren zu dárfffen. R.: Weillen die verhörige Banda den Consens schon erlanget, undt würcklich sich allhier befindet, als kann diesem petito nicht deferiret werden.*⁸³ Rada tak jednoznačně potvrdila platnost povolení vdovy Steinmetzové, té licence, kterou se Nachtigall pokusil zpochybnit.

⁸¹ Rudin, B.: *Heinrich Rademin*, s. 295; Scherl, A.: *Berufstheater in Prag*, s. 92–93.

⁸² MZA, , Fond B 1 – Gubernium, sig. 47, karton 72, ff. 356–357.

⁸³ 83 AMB, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z r. 1724, rkp. č. 1316, f. 419.

PRAMENY:

- Archiv města Brna, Fond A 1/8 – Akta purkmistrovská.
 Archiv města Brna, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady.
 Archiv města Brna, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o každodenním zasedání a jednání brněnského městského soudu.
 Archiv města Brna, Fond A 1/9 – Stará tereziánská registratura ekonomická, inv. č. 86, sig. C 51, kar. 39.
 Moravský zemský archiv, Fond B 1 – Gubernium.

LITERATURA:

- Baar-de Zwaan, Monika: *Gottfried Prehauser und seine Zeit*, disertační práce, Wien 1967.
 Dokoupil, Vladislav: *Soupis brněnských tisků. Staré tisky do roku 1800*. Brno 1978.
 d'Elvert, Christian: *Die Geschichte des Theaters in Mähren und Oester. Schlesien*, Brno 1852.
 Havlíčková, Margita: *Profesionální divadlo v Brně ve dvacátých letech 18. století*. In: Brno v minulosti a dnes, XIX, Brno 2006.
 Havlíčková, Margita: *Die Anfänge des barocken Berufs-theaters in Brünn oder Etwas Modestes zur geistlichen erlustigung durch zichtige representirung der Persohnen*. Rukopis autorky.
 Rudin, Bärbel: *Fahrende Schauspieler in Regensburg (1708 – 1711)*, in: Verhandlungen des historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg 113 (1973).
 Rudin, Bärbel: *Heinrich Rademin, Hanswursts Schattenmann. Jurist, Bühnenchef, Stückeschreiber – Versuch über eine Gründerfigur des Wiener Theaters*, in: Theater am Hof und für das Volk, Wien 2002.
 Scherl, Adolf: *Berufstheater in Prag 1680–1739*, Wien 1999.
 Steiner, Eduard: *Die Brünnner und ihr Stadttheater: Ein Stück deutscher Theatergeschichte*, Leimen/Heidelberg 1964.

HEINRICH RADEMIN'S WORK/PERFORMANCE IN BRNO.

The actor, theatre director and playwright Heinrich Rademin (born December 15 1674 in Hamburg – died November 29 1731 in Vienna) belongs among the most important representatives of the late baroque professional theatre who worked in Brno at the beginning of the 18th century. According to authentic, first-hand documents, he lived in Brno in the years 1705, 1714, 1716 and in 1723. His presumed performances in the years 1704, 1710 and 1713, can only be discussed hypothetically as there is no direct proof. The materials from the Brno archives could, to a certain extent, shed some light on Rademin's work in the period between March 1712 and spring 1714, but this material is admitted by historians to have been little explored. It seems that during his stays in Brno, Rademin was often affected by the consequences of the authorization conflict between the Brno city council and The Moravian Regional Government concerning the granting of permission for stage productions –firstly in 1705, then probably in 1710 and 1713. The consequences of these conflicts were that Rademin had difficulty obtaining permission from the city council. In 1704, the higher authority of the regional government gave him a license which explicitly stated that it was valid unless officially decided otherwise. In this way, Rademin got an exclusive, time unlimited privilege in Brno. In 1717, Rademin's partner Markus Waldmann refers to this privileged license in his letters to the Brno regional government. During Rademin's stay in Brno in 1716, his first wife Anna Ernestina, (maiden name: Göttner), died. This event, happened on September 6 1716, and the

administration regarding her will was consequently recorded in the records of the municipal court and city council. Then Rademin left, however some of his actors stayed and were immediately engaged by a new fledgling director Albert Defraime who, at that time, was in Brno with a puppet theatre. This fortunate accident enabled Defraime to make his first big step towards his later career as an independent theatre director. Heinrich Rademin returned to Brno on December 13, 1723, more than seven years later. This Brno stop not only reminded him of his wife's funeral, but also of his long-time friend and his late theatre co-director Joseph Anton Geißler, who had died several months earlier, on February 28, 1723. Rademin's performance in winter 1723/1724 was his last in Brno and he never returned after that time.